

Grčko-perzijski ratovi

Vujić, Tea

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:411689>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-28**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij Hrvatskog jezika i književnosti i Povijesti

Tea Vujić

Grčko–perzijski ratovi

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Jasna Šimić

Osijek, 2017.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost / Povijest

Studentica: Tea Vujić

Grčko-perzijski ratovi

Diplomski rad

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: povijest Starog vijeka

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Jasna Šimić

Osijek, 2017.

1. Sažetak

U središtu je rada tijek grčko-perzijskih ratova. Rad započinje kratkim opisom Grčke i Perzije, kako bi se tadašnje stanje ovih dviju država moglo usporediti s onim nakon grčko-perzijskih ratova. Nastavlja se opisivanjem Jonskog ustanka koji predstavlja početak ratova. Jonski je ustanak serija vojnih pobuna u Joniji, Doridi, Eolidi, Kariji i Cipru protiv perzijske vlasti, a prouzročena nezadovoljstvom grčkih gradova Male Azije s vladajućim namjesnicima što su ih postavili Perzijanci. Nakon Jonskog ustanka, u radu se detaljno opisuju pet ključnih bitaka grčko-perzijskih ratova: bitka kod Maratona, bitka kod Termopila, bitka kod Salamine, bitka kod Plateje i bitka kod Mikale. Svaka od ovih bitaka ključna je po nečemu te je u radu vidljivo na koji je način dovela do one sljedeće, a naposljetku i do okončanja rata. Potom je riječ o Kalijinu miru kojim je rat okončan, a oko kojega i danas postoje dileme je li uopće i potpisan. Na kraju je naveden zaključak te popis literature.

KLJUČNE RIJEČI: Grčka, Perzija, ratovi, Jonski ustanak, Kalijin mir

Sadržaj

1. Sažetak.....	3
2. Uvod	1
3. Grčka.....	2
4. Perzija	4
5. Povijesni izvori	5
6. Uzroci i povod grčko-perzijskim ratovima	7
7. Jonski ustanak.....	8
7.1. Pohod na Naksos (499. god. pr. Kr.).....	9
7.2. Početak ustanka	10
7.3. Jonski napad	11
7.4. Cipar	12
7.5. Pad grada Mileta	13
7.6. Posljedice Jonskog ustanka	14
8. Pohodi Darija Velikog (492. pr. Kr. – 490. pr. Kr.).....	15
8.1. Mardonijev pohod (492. pr. Kr.).....	15
8.2. Datisov i Artafernov pohod (490. pr. Kr.).....	16
8.3. Bitka kod Maratona (490. pr. Kr.).....	17
9. <i>Interbellum</i> (490. pr. Kr. – 480. pr. Kr.)	20
9.1. Grčki polisi	20
9.2. Perzijsko Carstvo	21
10. Kserksove ekspedicije (480. pr. Kr. – 479. pr. Kr.)	22
10.1. Pripreme za rat i jačina grčkih snaga	22
10.2. Pripreme za rat i jačina perzijskih snaga	22
10.3. Bitka kod Termopila i Artemizija (480. pr. Kr.)	24
10.4. Bitka kod Salamine (480. pr. Kr.)	27
11. Bitka kod Plateje i Mikale (479. pr. Kr.)	30
12. Delski savez i njegovi ratovi (477. pr. Kr. – 450. pr. Kr.)	33
13. Kalijin mir (449. pr. Kr.).....	35
14. Posljedice grčko-perzijskih ratova	36
15. Zaključak	37
16. Popis literature	38

2. Uvod

Zadatak je ovoga rada opisati važnost grčko-perzijskih ratova. Stara Grčka jedna je od najvažnijih država staroga vijeka. Ona je ostavila razne izume, spomenike, književne i povijesne izvore bez kojih bi razumijevanje mnogih događaja koji su se odigrali, bilo nemoguće. Tijekom svoga postojanja Grčka je sudjelovala u mnogim ratovima. U ovome se radu opisuju ratovi koji su trajali 50 godina i tijekom kojih se grčka, ali i perzijska povijest u mnogočemu promijenila.

U prvome dijelu rada govori se o Grčkoj i o Perziji prije rata. Opisuju se stanja u ovim državama kako bi se mogle utvrditi posljedice koje su na njih ostavili ratovi. Također se imenuju povijesni izvori koji su poslužili kako bi se otkrio tijek bitaka. U prvome dijelu rada navode se i korijeni sukoba između Grka i Perzijanaca. Također su navedeni i uzroci i povod ratovima.

U drugome dijelu rada navode se događaji koji su prethodili ratovima, prije svega Jonski ustanak. Potom se govori o pohodima Darija Velikog. Opisane su bitke koje je predvodio on, a potom njegov nasljednik, sin Kserkso. Zatim je detaljno opisano pet ključnih bitaka grčko-perzijskih ratova: bitka kod Maratona, bitka kod Termopila, bitka kod Salamine, bitka kod Plateje i bitka kod Mikale. Sve te bitke dovele su do stvaranja Delskog saveza, koji je opisan, kao i ratovi koje su vodile članice Delskog saveza. Pred kraj opisan je Kalijin mir – ono čime su završeni grčko-perzijski ratovi. Pojašnjene su i posljedice grčko-perzijskih ratova koje su oni ostavili.

Na samom kraju donesen je zaključak te je naveden popis korištene literature.

3. Grčka

Kada govorimo o staroj Grčkoj, o onoj Grčkoj koja je sudjelovala u grčko-perzijskim ratovima, ne možemo misliti samo na područje grčke države koju mi poznajemo danas. Stoga u staru Grčku ubrajamo sva područja koja su bila naseljena Grcima, ali i stanovnicima koji su pričali grčkim jezikom u doba antike.

Slika 1 – karta stare Grčke

Na slici gore zelenom su bojom označena područja koja su pripadala staroj Grčkoj. Može se zaključiti da je to područje otoka Cipra, zapadni, sjeverozapadni i jugozapadni dio Male Azije, južni dio Italije (Velika Grčka) i Sicilija, sjeveroistočni dio Makedonije, sjeverni dio Egipta, zapadno i jugozapadno crnomorsko primorje i Kreta. Područje stare Grčke već je tada zauzimalo mnogo prostora i nastavilo se širiti. Grčki gradovi u svojim su počecima bili monarhije i imali su svoga kralja. Značenje te titule u ono doba danas može zavarati zato što tada „kralj“ nije imao toliku važnost jer su mnogi grčki gradovi bili vrlo mali. Grčki su gradovi imali naziv *polis*. Naziv *polis* potječe grčke riječi za politiku. Riječ *polis* označavala je grad-državu koji se nalazio na području stare Grčke. Do 6. stoljeća pr. Kr. pojavilo se nekoliko polisa koji su se izdvajali od ostalih. Dominantni polisi postali su Atena, Sparta, Korint i Teba. Svaki od ovih četiriju gradova odlučio je staviti okolna seoska područja i manje gradove pod svoju upravu. Samim tim postupkom svaki od ovih polisa još je više jačao i širio

se. Dodatni plus Ateni i Korintu bio je njihov geografski položaj te su zbog njega Atena i Korint postali najvažnije pomorske i trgovačke sile jer su počeli graditi moćno brodovlje te su se nalazili na strateški važnom položaju.

4. Perzija

Do sredine 6 stoljeća pr. Kr. vladajuća dinastija iranskog carstva bili su Medijci, pa su Grci tu državu nazivali *Medija*. Sjeverno od područja koje su asirski izvori nazivali Parsuom postojala je etnička zajednica velike vojne moći koja je osnovala medijsko carstvo, koje je, prema Herodotu utemeljio Dejok. Njegov izravan nasljednik bio je podčinjen asirskome kralju Sargonu i plaćao mu je danak. Ta podčinjenost i plaćanje nameta dovelo je do pobune Medijaca. U 7. st. pr. Kr. na čelo Perzije dolazi Ahemenid, praotac perzijske kraljevske dinastije. Među narodima kojima su dominirali Medijci, Perzijanci su im bili vrlo slični, a živjeli su kao zaštićena kneževina.¹ Nakon poraza od Asiraca, Perzija se uspjela odvojiti od Medije. Godine 559. pr. Kr. naslov velikog kralja preuzeo je Kir, lokalni vođa koji je potjecao od Ahemenida i koji je drugi po redu nosio to ime u genealogiji. Odmah nakon dolaska na vlast, Kir je uspio osnažiti moć svoje obitelji nad drugim perzijskim plemenima, a u to vrijeme Medijci su slabjeli. Medijci su stoga odlučili krenuti u rat protiv Kira Velikog. Kir Veliki sa svojom je vojskom osvojio medijsku prijestolnicu Ekbatanu, a potom učinio Mediju svojom satrapijom.

U starom svijetu nije bio potpuno jasan kriterij razlikovanja Perzijanaca i Medijaca, a raširila se tendencija nadijevanja potonjeg imena i novim vladarima, čime se željela naglasiti činjenica, koja u biti i nije pogrešna, puke promjene dinastija koja se dogodila s prelaskom vazala kralja Medijaca na prijestolje svojeg gospodara.²

Od kasnog 6. stoljeća pr. Kr. pa čak 200 godina Perzijsko je Carstvo bilo najveće i najbolje organizirano carstvo u starom svijetu. Kir Veliki, osnivač ovog carstva, prvi je put ujedinio Iransku visoravan, koja je postala novo središte moći na Bliskom i Srednjem Istoku.

¹ Skupina autora, *Povijest, 2. knjiga, Egipat i antička Grčka*, Europapress holding, Zagreb, 2007., str. 377.

² Isto, str. 385.

5. Povijesni izvori

Gotovo svi su izvori o grčko-perzijskim ratovima grčki. Perzijskih zapisa ima jako malo jer je većina uništena u brojnim povijesnim razaranjima. Najvažniji izvor o ovim ratovima jest Herodot, kojega se često naziva i smatra *ocem povijesti*. Herodot razlikuje ono što je osobno vidio od onoga što je čuo. Veću je pozornost pridavao onome što je osobno doživio, pa i očevicima više nego onima koji preporučavaju stvari koje su čuli od mnogih.³

Herodot je rođen u Halikarnasu u drugom desetljeću 5. stoljeća prije Krista. Vlastitu je domovinu napustio nakon jedne neuspješne pobune koja je buknila unutar grada. Tijekom života mnogo je putovao i živio na raznim mjestima što je vidljivo iz činjenice da je dio svoga života proveo na otoku Samu. Nakon desetak godina, kad je Ligdamis pao, vratio se nakratko u Halikarnas, a nakon 454. god. pr. Kr. živio je u Ateni, odakle je 443. god. Pr. Kr. krenuo s drugim kolonistima u južnu Italiju, gdje je u Tarantskom zaljevu sudjelovao u osnivanju Turijske.⁴ Odande je više puta dolazio u Atenu, gdje je sklopio poznanstvo s Periklom i Sofoklom i upoznao atensku demokraciju, a to će bitno utjecati na oblikovanje njegovih političkih pogleda. Periklo i Sofoklo nagovarali su ga da dovrši svoje djelo *Povijest* (Ἱστορίαι). No Herodot je umro ne dovršivši ga.⁵

Nikakvi točni zapisi o Herodotovoj smrti ne postoje, no približno vrijeme ipak se može odrediti na temelju njegovih zapisa. Ako se ima na umu da je Herodot zapisivao ono što je vidio i što su vidjeli njegovi očevici, može se pretpostaviti da je umro poslije 430. god. pr. Kr. U zapisima njegove povijesti vidi se da je doživio Peleponeski rat (431. god. pr. Kr. – 404. god. pr. Kr.), ali nigdje ne spominje sicilski poraz (415. god. pr. Kr. – 413. god. pr. Kr.). Stoga se smatra da je Herodot umro između 430. i 424. god. pr. Kr.

Herodotova opsežna *Povijest* sačuvana je u redakciji aleksandrijskih gramatičara (»izdavača«), koji su ju podijelili u devet knjiga, a svaku knjigu posvetili jednoj od Muza. Djelo je napisano jonskim narječjem, s primjesama Homerova epskog jezika, a odlikuje se jednostavnim stilom i pripovjedačkom zanimljivošću. Struktura mu je arhaična, a temelji se na nizu zanimljivih priča i na građi prikupljenoj u izravnim istraživanjima. Herodot izlaže ponajprije ono što je vidio svojim očima ili što je doznao od očevidaca, a svoja usmena i

³ Isto, str. 454.

⁴ Herodot, *Povijest*, Matica Hrvatska, Zagreb, 2000., str. 16.

⁵ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=25192>

pisana vrela redovito navodi.⁶ U prve četiri knjige Herodot izlaže ono što je prethodilo susretu i srazu između Grka i Perzijanaca; taj dio obuhvaća nekoliko stoljeća povijesti različitih naroda, kao što su Medijci, Perzijanci, Egipćani, Skiti – s mnoštvom zemljopisnih, povijesnih i drugih podataka. U ostalim knjigama Herodot pripovijeda o Perzijskim ratovima do 479. pr. Kr., opisujući u snažnom kontrastu sukob između Grka i Perzijanaca.

⁶ Isto

6. Uzroci i povod grčko-perzijskim ratovima

Sukob Grka i Perzijanaca bio je neizbježan. Tijekom *mračnog doba* nakon raspada mikenske kulture, znatan broj Grka naselio se u Maloj Aziji. Te su doseljenike činili Grci iz triju plemenskih skupina: Eoljana, Jonjana i Dorana. Jonjani su naselili gradove Lidije i Karije i na tome su području podigli 12 gradova koji su kasnije postali antička regija Jonija. Između tih 12 gradova posebno se isticao Milet, kao glavni grad Jonije. Svaki od tih 12 gradova bio je međusobno neovisan, a međusobno su dijelili kulturu, običaje, podrijetlo, itd. Zbog velikih sličnosti, jonski su gradovi odlučili osnovati *kulturni savez*. Tome *kulturnome savezu* nisu mogli pristupiti drugi gradovi. Kolonizacija se gotovo dvjesto godina vršila neometano, pri čemu su se sukobljavali samo Grci među sobom. Ali sredinom 6. st. pr. Kr. svjetskopolitički se položaj izmijenio. Snažno Perzijsko carstvo prodrlo je sve do Male Azije, pa je ondje ne samo dokrajčilo kolonizaciju nego je čak i mnoge grčke gradove, među njima i Milet, podvrgnulo u svoju zavisnost.⁷

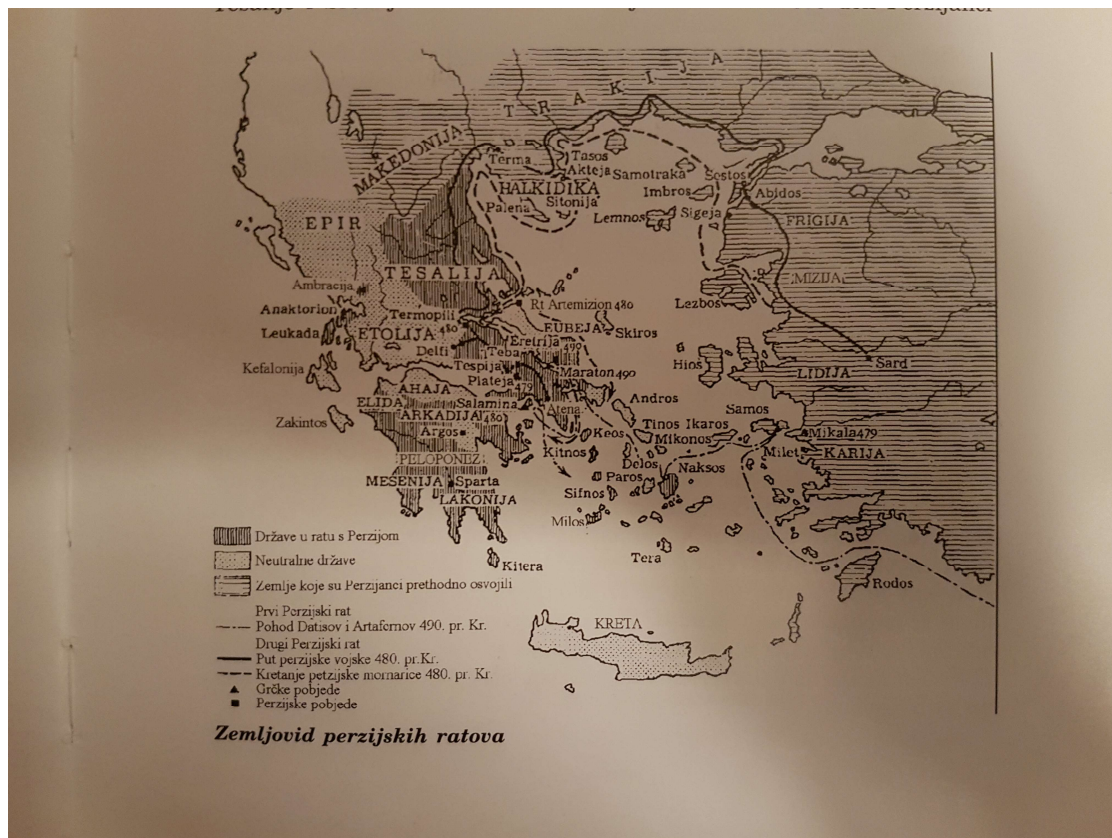
Još jedan od važnijih uzroka sukoba jest taj što su perzijski satrapi nametnuli velike poreze maloazijskim Grcima. Perzijanci su maloazijskim Grcima također ograničili slobodu trgovine te su počeli favorizirati feničke trgovce. Tako je perzijska vladavina nad maloazijskim polisima, plaćanje danka te favoriziranje feničkih trgovaca dovela do nezadovoljstva Grka koji su odlučili reagirati, a na kraju i do sukoba koji se nije mogao izbjeći.

Povod grčko-perzijskim ratovima bio je ustanak grčkih polisa koji su pomogle samo Atena i Eretrija na Eubeji. U povijesti je taj ustanak poznat pod nazivom *Jonski ustanak*.

⁷ Skupina autora, *Povijest svijeta*, Marjan tisak, Split, 2005., str. 204.

7. Jonski ustanak

Jonski je ustanak serija vojnih pobuna u Joniji, Doridi, Eolidi, Kariji i Cipru protiv perzijske vlasti, a prouzročena nezadovoljstvom grčkih gradova Male Azije s vladajućim namjesnicima što su ih postavili Perzijanci. Grci posebice nisu bili zadovoljni miletskim vladarima Histiejom i Aristagorom: dok su osvajali te gradove, izašlo je na vidjelo da Aristagora Milećanin nije baš bio osobit junak, jer je on, koji je unio nemir u Joniju i zamislio ove velike događaje, kad je sve to gledao, razmišljao o bijegu.⁸ Ustanak je započeo 499. pr. Kr., a potrajao je do 493. pr. Kr., kada je ugušen. Posljedica ovoga ustanka jest da su svi jonski gradovi pali, s njima je pao i otok Cipar, a grad Milet je spaljen.

Slika 2. Tijek grčko-perzijskih ratova

⁸ Herodot, Povijest, Matica Hrvatska, Zagreb, 2000., str. 467.

7.1. Pohod na Naksos (499. god. pr. Kr.)

Ustanak je započeo 499. pr. Kr. pohodom miletskog tiranina Aristagore. Aristagora je bio odlučio učvrstiti svoju vladarsku poziciju te je krenuo u pohod s perzijskim satrapom Artafernom, bratom Darija Velikog, u pohod na Naksos. Smatrao je da će gušenjem ustanka, koji je tada izbio na Naksosu, zavladatai otokom. Artafern je bio pripremio trupe za pohod na Naksos. Svoga rođaka Megabata imenovao je zapovjednikom trupa. Nakon toga, Artafern šalje svoje flote u Milet, gdje mu se pridružuju i jonske trupe, koje je predvodio Aristagora. No, došlo je do svađe između Aristagore i Megabata tijekom plovidbe prema Naksosu.

Herodot u svome djelu tvrdi da je Megabat poslao glasnike na Naksos kako bi upozorio stanovnike da se sprema invazija na otok. *Kad je to čuo, Megabat se silno razbjjesnio i napadne Aristagoru. A on reče: „Kakve veze ti imaš s time? Zar te nije Artafern poslao da me slušaš i da ploviš onamo kamo ti ja zapovijedam? Što se praviš važan?“ Tako mu je rekao Aristagora. A on, uvrijeđen tim riječima, čim je pala noć, poslao lađom na Naks ljude da obavijeste Naksane o svemu što im se treba dogoditi.*⁹ Stanovnici Naksosa bili su vrlo dobro opremljeni, a Aristagorine snage držale su opsadu četiri mjeseca. Nakon četiri mjeseca, vratili su se na kopno jer im je ponestalo novca. *...počeli su napadati čvrsto utvrđene protivnike i opsjedali su ih četiri mjeseca. Kad su Perzijanci potrošili sav novac što su ga imali pri dolasku i kad je i sam Aristagora izgubio mnogo svojeg novca, a opsada je tražila sve više i više, tada su podigli utvrđenje za izbjeglice s Naksosa, a sami su se počeli vraćati na kopno budući da su tako loše prošli.*¹⁰

U nekim izvorima postoji i vjerovanje da je Aristagora izmislio priču u vezi sa svađom s Megabatom kako bi opravdao svoj poraz. Nakon poraza protiv Naksosa, Aristagora je očekivao da će ga Artafern smijeniti s pozicije vladara grada Mileta. S jedne strane nije mogao vratiti Artafernu novac koji mu je ovaj dao za financiranje vojske jer novac nije imao, a s druge strane samim porazom od Naksosa i svađom s Megabatom udaljio se još više od perzijske kraljevske obitelji. Aristagora se odlučuje na radikalni potez: potaknut će ionako nezadovoljne miletske građane na pobunu protiv vladajućeg Perzijskog Carstva. *Aristagora tako nije bio u stanju ispuniti obećanje što ga je dao Artafernu; ujedno ga je mučio trošak koji je zahtijevala vojska, a plašili su ga i neuspjeh pohoda i zavada s Megabatom, pa je*

⁹ Isto, str. 423.

¹⁰ Isto, str. 423.

pomišljao da će mu oduzeti i vlast u Miletu. Kako ga je sve to plašilo, počeo je razmišljati o tome da se pobuni.¹¹ Pobunom Jonjana protiv Perzijskog Carstva počinje Jonski ustanak.

7.2. Početak ustanka

Aristagora je 499. pr. Kr. otvoreno proglasio pobunu protiv perzijske vlasti. Uz sebe je imao građane Mileta. U ostalim maloazijskim gradovima dolazilo je do pobune građana protiv grčkih tirana. Tako je vlast došla u ruke građana. Aristagora je za kratko vrijeme uspio podići sve grčke polise na obali Male Azije na ustanak. Iako je uz sebe imao mnogo ljudi, znao je da će protiv jakog Perzijskog Carstva trebati i pomoć saveznika iz europske Grčke. Tako je Aristagora 499.pr. Kr. odlučio zatražiti pomoć Sparte, jer je ona bila vodeći polis u pogledu ratovanja. Tadašnji vladar Kleomen I. odbio je Aristagoru jer je smatrao da put od 3 mjeseca do Male Azije, koliko je trebalo Spartancima do tamo, nije uopće povoljan za njih. *...nije, naime, trebalo da kaže istinu ako je želio Spartance odvesti u Aziju, no on je kazao da put od mora onamo traje tri mjeseca. Na to Kleomen oduzme riječ Aristagori koji je još namjeravao govoriti o putu i reče: „Stranče iz Mileta, odlazi iz Sparte prije no što sunce zađe; tvoje riječi nisu uopće povoljne za Spartance, ako ih namjeravaš odvući od mora na udaljenost od tri mjeseca puta.*¹²

Nakon što su mu Spartanci odbili pružiti pomoć Aristagora se obratio Ateni. Atena u to vrijeme nije bila u dobrim odnosima s Perzijskim Carstvom. Atena je nedugo prije Jonskog ustanka postala demokracijom, a s trona je svrgnut tiranin Hipija. U svojoj borbi za demokraciju, Atena je potražila pomoć Perzijskog Carstva, a zauzvrat je nudila pokoravanje perzijskoj vlasti. Nekoliko godina kasnije Hipija se uz pomoć Spartanaca pokušao vratiti na atenski tron, no taj je pokušaj završio neuspjehom. Nakon toga neuspjeha, Hipija odlazi kod Artaferna u lidijski grad Sard i traži njegovu pomoć kako bi vratio moć nad Atenom. Artafern je izričito zahtijevao povratak Hipije na atenski tron, iako su Atenjani poslali svoje diplomate koji su ga trebali odvratiti od te ideje. Diplomati su odbili Artafernov prijedlog te je tim događajem započelo neprijateljstvo između Atene i Perzijskog Carstva. *Hipija je to poduzimao, a Atenjani, kad su to saznali, pošalju izaslanike u Sard kako ne bi dopustili da Perzijance nagovaraju atenski izbjeglice. Artafern im je nalagao neka prime Hipiju natrag ako žele biti mirni. No Atenjani nisu prihvaćali iznijete prijedloge; kako ih nisu prihvaćali,*

¹¹ Isto, str. 423.

¹² Isto, str. 431.

odlučili su da javno postanu neprijatelji Perzijancima.¹³ Budući da je Atena bila u sukobu s Perzijskim Carstvom, odlučila je podržati Jonski ustanak.

Što se tiče potpore Eretrije Aristagori u Jonskome ustanku, Herodot u svome djelu tvrdi da su sudjelovali u ustanku zbog zahvalnosti Miletu i Milećanima, a ne zbog Atenjana. Eretrijci su im, naime, željeli vratiti uslugu jer su njima Milećani pomogli u ratu protiv Halkide. *Kad su došli Atenjani s dvadeset lađa, a vodili su još i pet troveslarki Eretrijaca, koji nisu sudjelovali u ratu za volju Atenjana nego zbog samih Milećana, kojima su vraćali dug zahvalnosti (Milećani su, naime, ranije pomogli Eretrijcima da dovrše rat protiv Halkidana onda kad su Halkidanima protiv Eretrijaca i Milećana pomoć pružali Samljani.*¹⁴

7.3. Jonski napad

U proljeće 498. pr. Kr. atenska je flota zajedno s još pet eretrijskih brodova isplovila prema Joniji, kako bi pomogla tamnošnjim stanovnicima. S tamnošnjim vojnicima sastali su se pokraj grada Efeza. Efežani su odveli grčku koaliciju do grada Sarda, glavnog grada Lidije, u kojem je stolovao Artavern. Koristeći Efez kao bazu i krećući se drugačijim rutama, iznenada su napali grad Sard.¹⁵ Jonjani i grčka koalicija zauzeli su cijeli grad osim tvrđave, u kojoj je ostao Artavern. *Kad su Jonjani u toj vojni stigli u Efez, ostavili su lađe u Koresu u efeškom kraju i sami su krenuli s velikim snagama u unutrašnjost, a az vodiče na putu birali su Efežane. Put su prevaljivali uz rijeku Kaistrij, a zatim su prešli Tmol i došli do Sarda, te ga zauzeli bez ikakva otpora; zauzeli su sve ostalo osim gradske tvrđave: gradsku je tvrđavu branio sam Artavern s nemalim jedinicama.*¹⁶ U Sardu je, zatim, izbio požar, koji je natjerao Artaverna i njegovu vojsku da napusti tvrđavu. Artavernova vojska napustila je tvrđavu te se počela boriti s Grcima. Grčke snage nedugo zatim počele su se povlačiti prema Efezu. Herodot navodi da je požar koji je izbio bio slučajan i da je neki vojnik zapalio jednu kuću, a do požara je došlo jer su kuće u Sardu bile od trske. U tom je požaru izgorio cijeli grad Sard. *Sard je tako izgorio, a u njemu je izgorjelo i svetište domaće boginje i to je bio povod Perzijancima da kasnije pale svetišta u Grčkoj.*¹⁷

¹³ Isto, str. 457.

¹⁴ Isto, str. 458.

¹⁵ Skupina autora, *The Cambridge Ancient History, Volume IV, Persia, Greece and the Western Mediterranean*, Cambridge University Press, Cambridge, 1988., str. 483.

¹⁶ Herodot, *Povijest*, Matica Hrvatska, Zagreb, 2000., str. 458.

¹⁷ Isto, str. 459.

Nakon što su perzijske trupe čule za poraz kod Sarda, krenule su u pomoć Artafernu. Kada su stigli u Sard, Perzijanci su vidjeli da Grka više nema te su ih slijedili i naposljetku ih sustigli kod Efeza. Grci su im se suprotstavili, ali, umorni i demoralizirani, nisu imali velike šanse. Većina je Grka u tom sukobu poginula, a među njima bio je i Eualkid, eretrijski general. *Tada su se Perzijanci koji su bili u pokrajinama s ove strane rijeke Halisa, kako su dobivali vijesti o ovim događajima, okupljali i kretali su u pomoć Liđanima. Budući da u Sardu više nisu zatekli Jonjane, išli su njihovim tragom i uhvatili su ih kod Efeza. Jonjani su im se suprotstavili, no kad su navalili, doživjeli su težak poraz. Mnoge od njih Perzijanci ubiju, među ostalim znamenitog Eualkida, koji je zapovijedao Eretrajcima...*¹⁸

Nakon grčkog poraza kod Efeza, Atenjani su prekinuli savez s Jonjanima. Iako ih je Aristagora nekoliko puta zvao i molio za pomoć, Atenjani nisu pristali. *...no, kasnije su Atenjani posve napustili Jonjane i rekli da im više neće pružati pomoć, premda ih je Aristagora mnogo puta pozivao preko izaslanika.*¹⁹ Jonjani su odlučili nastaviti ustanak dalje bez atenske pomoći te su pokušali proširiti pobunu. To im je i uspjelo jer su njihovi ljudi uspjeli zauzeti Bizantij i tamnošnje gradove. Također, uz Jonjane je tada pristao i grad Kaun. *Jonjani se, lišeni atenskog savezništva, nisu ništa manje revno pripremali za rat protiv kralja...Otplovili su prema Helespontu i ondje su pokorili Bizantij i sve ostale tamnošnje gradove, a kad su isplovili iz Helesponta, velik su dio Karije pridobili za svoje saveznike.*²⁰ Spaljivanje grada Sarda raspršilo je duh pobune, koji se sljedećih godina proširio prema Bizantiju, Kariji i Cipru.²¹

7.4. Cipar

U razdoblju 499. – 498. pr. Kr. svi su ciparski gradovi, osim Amatunta, sudjelovali u jonskoj pobuni protiv Perzijanaca, koji su nakon početnog nepovoljnog razdoblja ipak uspjeli ponovno afirmirati vlastiti autoritet i nametnuti nove vladare, provjerene odanosti.²²

Vođa ciparske pobune bio je Onesil, brat tadašnjeg kralja Gorga od ciparske Salamine. Gorg nije želio pobunu pa ga je njegov brat zatvorio, ali je Gorg ipak uspio pobjeći, i to Perzijancima. Onesil je u to vrijeme nagovarao ostale Ciprane da se pridruže pobuni. *Kad nije uspio u nagovaranju Gorga, tad je, u trenutku kad je ovaj izašao iz grada Salaminjana, Onesil sa svojim sudrugovima zakračunao gradske dveri. Gorg je, kako je ostao bez svojega grada, bježao k Međanima, a Onesil je počeo vladati Salaminom i nagovarao je sve Ciprane*

¹⁸ Isto, str. 459.

¹⁹ Isto, str. 459.

²⁰ Isto, str. 460.

²¹ Fine, V., A., John, „Antički Grci: Kritična povijest“ (*The Ancient Greeks: A Critical History*), Harvard University Press, 1983., str. 274.

²² Skupina autora, Povijest, 2. knjiga, Egipat i antička Grčka, Europapress holding, Zagreb, 2007., str. 459.

da se pridruže pobunjenicima.²³ Godine 497. pr. Kr. Onesil je primio vijest da u pohod na Cipar stižu Perzijanci predvođeni Artibijem. Onesil je tada odlučio zatražiti pomoć Jonjana, no perzijska vojska već je stigla na Cipar, a s njima je bila i fenička flota. Jonjani su odlučili pomoći Cipranima te su u pomorskoj bitki porazili Feničane. *Na moru su Jonjani, držeći se junački, toga dana nadvladali Feničane...*²⁴

Ciparska vojska u početku je bila uspješna, čak je i ubila perzijskog vođu Artibija. No, došlo je do preokreta jer su dvije ciparske jedinice pobjegle Perzijancima. Tako su Perzijanci opkolili i porazili Ciprane, a Onesil je ubijen. Tim događajem pobuna na Cipru bila je okončana. Te iste godine Aristagora odlučuje napustiti Milet. Sakrio se u Trakiju, u grad Mirkin, gdje je poginuo. *...pa je plovio u Trakiju i ondje je zauzeo područje u koje je krenuo. Ipak, kad je odande izašao, njega samog i njegovu vojsku unište Tračani dok je opsjedao neki grad iz kojega su Tračani u toku primirja htjeli izaći. Tako je skončao svoj život Aristagora, koji je pobunio Joniju...*²⁵

7.5. Pad grada Mileta

Nakon katastrofalnog poraza jonske flote u odlučujućoj pomorskoj bitki kod Lade, ustanak je bio skoro završen. Milet se našao pod perzijskom opsadom, a Perzijanci su u toj borbi koristili sve raspoložive opsadne sprave te ga na kraju i osvojili jer je grčka flota, koja je bila pozvana da ga obrani, bila upola manja od perzijske flote.²⁶ *Pošto su Perzijanci u pomorskoj bitki pobijedili Jonjane, opsjedali su Milet s kopna i s mora, potkopavali su njegove zidine i dovodili najrazličitije sprave, te su ga zauzeli u cijelosti u šestoj godini od izbijanja Aristagorina ustanka.*²⁷ Zarobljeni Milećani izvedeni su pred kralja Darija u Suzi, a on ih je naselio uz obalu Perzijskog zaljeva, pokraj ušća rijeke Tigris. Sve žene i djeca pretvoreni su u robove.²⁸ *Odande su Milećane koje su žive pohvatali vodili u Suzu. Kralj Darije nije im nanio nikakvo drugo zlo nego ih je naselio na obalama mora koje se zove Crveno, u gradu Ampu, pokraj kojega teče rijeka Tigris i utječe u more.*²⁹ Perzijci su ostatak posjeda grada Mileta predali u ruke Karijcima, dok su oni držali okolicu grada i dolinu. *Od miletskog su područja*

²³ Herodot, *Povijest*, Matica Hrvatska, Zagreb, 2000., str. 460.

²⁴ Isto, str. 463.

²⁵ Isto, str. 467. – 468.

²⁶ Skupina autora, *Povijest*, 2. knjiga, Egipat i antička Grčka, Europapress holding, Zagreb, 2007., str. 458.

²⁷ Herodot, *Povijest*, Matica Hrvatska, Zagreb, 2000., str. 474.

²⁸ Skupina autora, *Povijest*, 2. knjiga, Egipat i antička Grčka, Europapress holding, Zagreb, 2007., str. 458.

²⁹ Herodot, *Povijest*, Matica Hrvatska, Zagreb, 2000., str. 475.

sami Perzijanci držali okolicu grada i dolinu, a gorske su predjele predali kao imovinu Karanima iz Pedasa.³⁰

7.6. Posljedice Jonskog ustanka

Nakon Jonskog ustanka Perzijanci su bili spremni pomiriti se s Jonjanima. Taj je potez bio logičan budući da su Jonija i ostale regije, koje su se pobunile postale dijelom Perzijskog Carstva, a dodatno ekonomsko slabljenje samo bi stanovnike potaknulo na daljnje ustanke. Artafern se, stoga, odlučio na pomirljivu politiku, koja je Jonjanima bila vrlo korisna te ih je pozitivno iznenadila. Odlučio je pozvati predstavnike svih gradova te ih „natjerati“ da sklope dogovore, kako bi buduće nesuglasice rješavali na zakonit način. *Natjerao ih je da tako postupaju i izmjerio je njihova područja u parasangama – kako Perzijanci nazivaju trideset stadija – pa kad ih je izmjerio, svakome je od njih razrezao porez koji, na osnovi veličine područja, plaćaju od onoga vremena sve do danas upravo tako kako im je odredio Artafern.³¹*

Još jedna od dobrih stvari koju je uveo Artafern bila je i ukidanje titule tirana, tj. reorganiziranje lokalne uprave. Sam Artafern uvjerio se da Jonjani ne simpatiziraju tirane, zbog čega je na kraju i došlo do Jonskog ustanka, te je odlučio da će ga zamijeniti Darijev zet Mardonije, a koji će, potom, ukinuti sve tirane u Joniji te Jonjanima osigurati demokraciju. *Naime, Mardonije je svrgnuo sve tirane Jonjana i postavljao je narodne vlasti po gradovima.³²*

³⁰ Isto, str. 475.

³¹ Isto, str. 484.

³² Isto, str. 485.

8. Pohodi Darija Velikog (492. pr. Kr. – 490. pr. Kr.)

Kada je Jonski ustanak završio, Perzijanci su počeli smišljati načine kako kazniti Atenu i Eretriju zbog potpore ustanku. Jonski je ustanak bio ozbiljno zaprijetio stabilnosti Darijeva carstva, koji je s vojnicima odlučio ukloniti tu prijetnju. Perzijska se vojska odlučila obračunati s kopnenom Grčkom. *...pa su s brodovima prešli Helespont i prolazili su kroz Evropu, a kretali su se prema Eretriji i Ateni. Ti su im gradovi služili samo kao izgovor za pohod, ali zapravo su imali na umu da pokore što je moguće više grčkih gradova...*³³ Stoga su u vrijeme Darija Velikog pokrenute dvije ekspedicije u kojima se on obračunao s Atenom i Eretrijom.

8.1. Mardonijev pohod (492. pr. Kr.)

Prva perzijska ekspedicija pokrenuta je 492. pr. Kr., a predvodio ju je Mardonije, zet kralja Darija. Mardonije se nedugo prije oženio Artozostrom, Darijevom kćeri. *...a bio je još u mladičkoj dobi i odnedavna oženjen Artozostrom, kćerkom kralja Darija.*³⁴ Mardonije je na sjeveru odlučio ponovno uspostaviti perzijsku prevlast u Trakiji i Makedoniji te uništiti Eretriju i Atenu.³⁵ Makedoniju je Mardonije odlučio staviti pod perzijsku upravu, iako je ona prije toga bila neovisni saveznik Perzijanaca. Mardonije je zauzeo Tas, ali je njegov pohod zaustavljen u područjima planine Atos jer je njegovu flotu gotovo potpuno uništila oluja.³⁶ Nakon skoro potpunog gubitka flote, Mardonije se odlučuje upustiti u borbu protiv tračkih plemena. Iako je bio ranjen u tim borbama, Mardonije je pobijedio. Ipak, gubitak flote natjerao je Mardonija da se vrati u Malu Aziju, a time su Atena i Eretrija izbjegle opasnost. Sljedeće je godine Darije poslao svoje izaslanike u sve grčke polise, a od njih je zahtijevao odanost Perziji i Perzijancima. Godine 491. pr. Kr., godinu dana nakon što je pokorio Makedoniju, poslao je svoje izaslanike po cijeloj Grčkoj, sa zahtjevom *zemlje i vode.*³⁷ Stoga je *razašiljao glasnike, rasporedivši jedne na jednu a druge na drugu stranu po cijeloj Grčkoj,*

³³ Isto, str. 485.

³⁴ Isto, str. 484.

³⁵ Skupina autora, *Povijest*, 2. knjiga, Egipat i antička Grčka, Europapress holding, Zagreb, 2007., str. 459.

³⁶ Isto, str. 459.

³⁷ Holland, Tom, *Perzijska vatra (Persian Fire)*, A Division of Random House, Inc. New York, 2006.

s naredbom da zahtijevaju zemlju i vodu za kralja.³⁸ Većina je grčkih polisa prihvatila Darijeve zahtjeve, među ostalima i Egina, a dva najveća grčka polisa, Atena i Sparta, odbile su Darijevu ponudu. Sljedeće je godine Darije počeo spremati veliki pohod na Atenu i Spartu kako bi ih kaznio za neposlušnost. *...dok je glasnicima koji su došli u Grčku većina stanovnika kopna dala ono što je od njih tražio Perzijanac, a isto tako i svi stanovnici otoka kojima su stigli s takvim zahtjevom.*³⁹

8.2. Datisov i Artafernov pohod (490. pr. Kr.)

Godine 490. pr. Kr. Darije Veliki zapovijedio je perzijskim vojnim zapovjednicima, Datisu i Artafernu Mlađem, da pripreme kopnenu i pomorsku vojsku koje bi krenule u napad na Atenu i Eretriju. *Smijeni sa zapovjedništva Mardonija koji je loše vodio prethodni pohod i postavi druge zapovjednike koje je slao protiv Eretrije i Atene, Datisa, rodom Međanina i Artaferna sina Artafernova, svojega nećaka; slao ih je s naređenjem da porobe Atenu i Eretriju i da roblje dovedu pred njegovo lice.*⁴⁰ Kopnena vojska susrela se s pomorskom u Alejskoj dolini u Kilikiji. Potom su obje vojske zajedno krenule prema otoku Naksosu. Nakšani ih tamo nisu čekali, nego su pobjegli u planine, jer su znali da Perzijanci traže osvetu od prije 10 godina. One koji su ostali, Perzijanci su opljačkali, a sam grad i svetišta su zapalili. *Nakšani su, pamteći prošle događaje, u bijegu odlazili u planine i nisu ih čekali. Perzijanci su porobili one koje su uhvatili i zapalili su svetišta i sam grad. A pošto su to obavili, krenuli su na druge otoke.*⁴¹

Prije dolaska Perzijanaca, do Eretrijaca su počele stizati vijesti kako je perzijska vojska krenula na njih. Eretrijci su zamolili Atenjane za pomoć, a Atenjani su im za podršku dali 4000 vojnika. Iako su kao pomoć imali atenske vojnike, Eretrijci su i dalje bili u dilemi: napustiti grad te se povući na uzvisine Eubeje ili protivnicima izdati planove Eretrijaca. Tu je glavnu riječ preuzeo Eshin te je rekao Atenjanima u kakvoj se dilemi nalaze i zamolio ih je da se vrate svojoj kući kako i oni ne bi stradali.⁴²

Početak ljeta 490. godine perzijska je flota krenula iz Kilikije i preko Rodosa najprije je krenula u pohod na Naksos. Na taj su ga način kaznili za svoj otpor 500. pr. Kr. Nakon toga

³⁸ Herodot, *Povijest*, Matica Hrvatska, Zagreb, 2000., str. 487.

³⁹ Isto, str. 487.

⁴⁰ Isto, str. 509.

⁴¹ Isto, str. 509.

⁴² Isto. Str. 511.

krenula je u preko Delosa prema krajnjem jugu Eubeje. Eubejski grad Karis pokušao je pružiti otpor, ali je poslije kratkotrajne opsade bio prisiljen predati se.⁴³ Nakon pohoda na Naksos i ostale otoke, Perzijanci su napokon stigli do Eubeje, gdje se nalazio grad Eretrija, jedan od dva glavna cilja pohoda. Eretrijci su donijeli odluku da neće izaći na bojno polje i boriti se, već će pokušati spasiti zidove grada ako to bude bilo moguće. Tijekom šest dana Eretrijci su časno branili svoj grad, a do velikih gubitaka dolazilo je na objema stranama. Sedmog dana dva su ugledna Eretrijca otvorila vrata Perzijancima i na taj im način predali grad. Perzijanci su, ušavši u grad, počeli pljačkati, potom su zapalili svetišta, a naposljetku su porobili ljude. *Došlo je do žestokog napada na zidine, te su u toku šest dana mnogi pogibali s obje strane; sedmog su dana Euforb sin Alkimahov i Filagro sin Kinejin, obojica ugledni građani, predali grad Perzijancima. Kad su ovi ušli u grad, najprije su opljačkali pa zapalili svetišta osvećujući se da spaljena svetišta u Sardu, a zatim, prema Darijevu nalogu, porobili ljude.*⁴⁴

8.3. Bitka kod Maratona (490. pr. Kr.)

Nakon što su razorili Eretriju, Perzijanci su krenuli na svoj konačan cilj: Atenu. Perzijska mornarica pristala je u Maratonskom zaljevu, uz obalu Atike, koji je udaljen 40 km od Atene. Atenske snage predvodio je Miltijad, koji je u prošlosti bio na strani Perzije. Miltijad je, naime, bio perzijski tiranin grada Hersonesa, a kasnije i Darijev saveznik u pohodu protiv Skita. Miltijad je poslije protjeran iz Hersonesa te se priključio pobuni jonskih gradova. Kada je ustanak propao, odlučio se nastaniti u Ateni, gdje je imao velik utjecaj na politički život. S druge, pak, strane, Perzijce je predvodio Hipija, Pizistratov sin i bivši tiranin Atene. Miltijad je otprije imao velikih uspjeha u borbama protiv Perzije, a njegove su trupe zauzele dva prolaza na Maratonskoj ravnici. Perzijska konjica i dio pješništva pričekali su pet dana, a onda ih je Artafern Mlađi odlučio povesti u direktan napad na Atenu. Atenjani su pozvali Spartu u pomoć, ali kako je bio pun Mjesec (što je bio sveti dan za grad), spartanska vojska nije pomogla atenskoj. *...a oni donesu odluku da pruže pomoć Atenjanima, no bilo im je nemoguće to učiniti odmah ako nisu htjeli kršiti zakone: bio je, naime, deveti dan mjeseca toka, pa su mu kazali da tog devetog dana ne smiju izvesti vojsku i tako sve dok ne bude pun mjesec.*⁴⁵

⁴³ Struve, V., V, Kalistov, D., P., *Stara Grčka*, Veselin Masleša, Beograd, 1959., str. 163.

⁴⁴ Herodot, *Povijest*, Matica Hrvatska, Zagreb, 2000., str. 512.

⁴⁵ Isto, str. 514.

Oko 9000 Atenjana zajedno s 1000 Platejaca, dakle bez spartanske pomoći, sukobilo se s moćnom perzijskom vojskom. ...a Atenjanima koji su bili poredani u Heraklovom svetom gaju došli su u pomoć Platejci sa svojim cjelokupnim snagama...⁴⁶ Unatoč tome što su Perzijanci bili brojčano moćniji, atenski su teško oklopljeni pješaci, hopliti, uspjeli poraziti perzijsku vojsku odvojivši središnji dio perzijske vojske od krila. *U sredini bojnoga reda pobjeđivali su barbari, a ondje su bili raspoređeni sami Perzijanci i Saki; na tom su mjestu barbari, dakle, pobjeđivali i, pošto su učinili prodor, gonili su protivnike prema unutrašnjosti, ali na oba su krila pobjedu odnosili Atenjani i Platejci.*⁴⁷

Rezultat borbe bio je masakr koji je ostavio bezbroj tijela Perzijanaca u barama i u moru blizu brodova kojima su trebali pobjeći. ⁴⁸ Nakon poraza, Perzijanci su napustili bojište brodovima. Nakon što su se ukrcali na svoje brodove, Perzijanci su krenuli prema Ateni, no Atenjani su ih pokušali zaustaviti i uspjeli su u tome. U Atenu su stigli prije Perzijanaca kako bi je spasili od perzijske vojske. Uz obalu pokraj luke Pirej stigli su na vrijeme i time spriječili iskrcavanje Perzijanaca pokraj Atene. Nakon ovakvog raspleta događaja, Artafern se odlučio povući sa svojim brodovljem natrag u Malu Aziju. ...a Atenjani su, što su brže mogli, hitali u pomoć svojem gradu i stigli su prije no što su barbari došli. (...) Kad su se barbari s lađama pojavili u visini Falera (to je u to vrijeme bila atenska luka), ondje su zaustavili lađe i krenuli natrag na plovidbu prema Aziji.⁴⁹

U svome djelu *Povijest*, Herodot kaže da su Perzijanci izgubili 6400, Atenjani 192, a Platejci 11 vojnika. Za ove se brojke smatra da nisu dovoljno pouzdane. *U toj bitki kod Maratona poginulo je šest tisuća i četiri stotine barbara i stotinu i devedest i dva Atenjanina.*⁵⁰

Ova je bitka bila prekretnica u grčko-perzijskim ratovima jer je pokazala da Perzijanci imaju slabe točke i da nisu nepobjedivi, kao što se mislilo do tada. Ovom su pobjedom također istaknute sve prednosti grčkih hoplita. Prvi je put jedan grčki grad svojim općim ustankom građanstva porazio jaku perzijsku vojsku, a slava je pripala samoj Ateni, budući da spartanska vojska nije mogla pomoći.⁵¹

Bitka kod Maratona također je postala inspiracija za trkačku disciplinu maraton. Naime, grčki je vojnik Filipid trčao od Maratonskog polja sve do Atene kako bi Atenjanima donio vijest o

⁴⁶ Isto, str. 514.

⁴⁷ Isto, str. 518.

⁴⁸ Skupina autora, *Povijest*, 2. knjiga, Egipat i antička Grčka, Europapress holding, Zagreb, 2007., str. 460.

⁴⁹ Herodot, *Povijest*, Matica Hrvatska, Zagreb, 2000., str. 519.

⁵⁰ Isto, str. 519.

⁵¹ Skupina autora, *Povijest svijeta*, Marjan tisak, Split, 2005., str. 211.

pobjedi nad Perzijancima (42 km). Čim je objavio vijest, srušio se i umro od napora. Njemu u čast trči se maraton. Osim atletske discipline, spomen na atenski trijumf vidljiv je i u mramornim i brončanim stupovima na Maratonu i Delfima. Također, o ovoj su pobjedi napisane poeme i tragedije, ispisane su legende, naslikana je slika. Za one koji su pali kod Maratona, umjesto tradicionalnog pokapanja na najljepšem dijelu periferije, Atenjani na samom polju podižu humak (Soros) visok desetak metara usred ravnice, čiji su ostaci otkriveni 1890. godine. Na nadgrobniim stupovima postavljenima na obroncima brežuljka na kojem su se prije borbe utaborili Atenjani uklesana su imena poginulih. Malo dalje podignut je spomenik u čast Miltijadu.⁵²

⁵² Skupina autora, *Povijest*, 2. knjiga, Egipat i antička Grčka, Europapress holding, Zagreb, 2007., str. 461.

9. *Interbellum* (490. pr. Kr. – 480. pr. Kr.)

9.1. Grčki polisi

Tri godine nakon bitke na Maratonskom polju u Sparti je na vlast došao kralj Leonida I., koji je naslijedio svoga brata. Nakon poraza Perzijanaca kod Maratona Miltijad, koji je i prije te bitke uživao veliki ugled kod Atenjana, postao je još ugledniji. Tako je uspio nagovoriti Atenjane na ekspediciju protiv Ciklada, točnije na pohod na otok Par, kako bi postavili obrambene linije. *Pošto je preuzeo vojsku, Miltijad je plovio prema Paru, a izlika mu je za to bila to da su Parani prvi počeli s neprijateljstvima kad su se borili kod Maratona zajedno s Perzijancima s jednom troveslarkom.*⁵³ Ovaj Miltijadov pohod završio je neuspjehom, a on sam teško se ozlijedio. *...pa kad je preskakao plot, iščao je kuk. Drugi kažu da je ozlijedio koljeno.*⁵⁴ Ovaj njegov neuspjeh kritizirali su njegovi politički protivnici u Ateni. Miltijad je tako optužen da je prevario Atenjane, što se tada kažnjavalo smrću. Njegovi su prijatelji iznosili Miltijadovu obranu podsjećajući na njegov uspjeh u bitki kod Maratona. Narod je stao na njegovu stranu – spasio ga je od smrti, ali su ga osudili na novčanu kaznu. Morao je platiti 50 talenata. Nedugo zatim, Miltijad Mlađi umire, a njegov dug isplatio je Kimon, njegov sin. *...no kako mu je bedro zahvatilo gnjiljenje i truljenje, on je umro, a pedeset je talenata kazne isplatio njegov sin Kimon.*⁵⁵

Nakon Miltijadove smrti, unutarnja politika Atene sve se više usmjeravala na neposrednu demokraciju. Tada je zabilježena i prva pojava ostracizma/ostrakizma. Ostracizam je procedura kojom se u Ateni za vrijeme demokracije moglo prognati cijenjenog građanina iz Atene na rok od deset godina. Godine 487. Hiparh je, iako je tada još bio arhont, prognan (bio je prvi Atenjanin pogođen ostrakizmom).⁵⁶ Istih se godina na političkoj sceni Atene pojavilo novo lice koje će imati velik utjecaj na budućnost Atene – Temistoklo. U godinama 483./482., kada su se iz laurijskih rudnika počele dobivati goleme količine srebra, Temistoklo je uvjeravao svoje sugrađane da zaradu od srebra iskoriste kako bi izgradili veliku mornaricu.

Godine 481. pr. Kr. mnogi su grčki polisi sklopili Helenski savez (grčki savez). Kongres na koji su bili pozvani svi grčki polisi koji nisu bili na administrativnom dijelu Perzije sazvala je

⁵³ Herodot, *Povijest*, Matica Hrvatska, Zagreb, 2000., str. 526.

⁵⁴ Isto, str. 527.

⁵⁵ Isto, str. 528.

⁵⁶ Skupina autora, *Povijest*, 2. knjiga, Egipat i antička Grčka, Europapress holding, Zagreb, 2007., str. 461.

Sparta. Iako su mnogi polisi pristali na taj savez, bilo je mnogo onih koji nisu jer Atena i Sparta nisu pristale na njihove uvjete. Predstavnici ovoga saveza sastajali su se u Korintu gdje su odlučivali o glavnim ratnim zadacima.

9.2. Perzijsko Carstvo

Nakon Datisova poraza u bitki kod Maratona, Darije Veliki naredio je okupljanje glavne vojske koju će on predvoditi u borbi protiv Atene. No, ono što mu je pomutilo planove bila je pobuna koja je izbili u Egiptu 486. pr. Kr. Budući da je bio zauzet gušenjem pobune, morao je odgoditi ekspediciju u Grčku. Te iste godine umire Darije Veliki. Naslijedio ga je sin Kserkso I. *Ali godinu dana nakon toga i nakon ustanka u Egiptu, dok se još pripremao, dogodilo se da je sam Darije, pošto je vladao sve u svemu trideset i šest godina, umro, i tako nije uspio kazniti niti pobunjene Egipćane niti Atenjane. Kad je Darije umro, na prijestolje je stupio njegov sin Kserkso.*⁵⁷ On je svoju političku karijeru započeo okrutnim gušenjem ustanaka koji su izbili u Egiptu i Babiloniji 484. pr. Kr., a Atena se odlučio posvetiti kasnije. Godine 480. pr. Kr. perzijska je vojska bila spremna za pohod na Grčku.

Za vrijeme Darijevih prethodnika, a pogotovo u Darijevo vrijeme, Perzija je bila vrlo tolerantna prema pokorenim narodima, kada su u pitanju bile njihove vjerske i političke slobode. O svemu tome svjedoče nam drveni egipatski i židovski zapisi. Sličan su odnos Perzijanci imali i prema pokorenim Grcima. Darije Veliki financirao im je gradnju hramova, Apolonova svetišta oslobađao je od plaćanja poreza, a ropstvo u grčkim gradovima bilo je ukinuto. Sve to stvorilo je velike simpatije jonskih i makedonskih Grka prema Perzijskom Carstvu. Stoga su oni u narednim sukobima stali na stranu Perzijanaca u borbi protiv Grka.

⁵⁷ Herodot, *Povijest*, Matica Hrvatska, Zagreb, 2000., str. 533.

10. Kserksove ekspedicije (480. pr. Kr. – 479. pr. Kr.)

10.1. Pripreme za rat i jačina grčkih snaga

Atenjani su se počeli pripremati za rat još od sredine 80.-ih godina 4. st. pr. Kr. kada je uz, nagovor Temistokla, donesena odluka o gradnji sto novih trirema, neophodnih Grcima za rat. Problem Atenjana bio je taj što nisu imali dovoljan broj ljudi koji bi se borili na moru i na kopnu. Stoga su počeli panično tražiti savezništvo s drugim grčkim polisima. Kao što je već rečeno, jedini polisi koji nisu pristali na perzijsko traženje „zemlje i vode“ bili su Atena i Sparta. Zato su ova dva najjača, a dotad i suparnička, polisa odlučila sklopiti savez. Uz njih su pristali i manji polisi koji također nisu prihvatili perzijske uvjete.

Grci u svojim redovima nisu imali „stajaću vojsku“, što je i logično budući da se ratovalo na njihovom teritoriju pa su potrebe vojske prilagođene potrebama. Herodot tako piše da se u bitki kod Termopila borilo od 11 000 do 40 000 vojnika, a u bitki kod Plateje oko 110 000 vojnika. *Cijele grčke vojske koja se okupila kod Plateje, i teško i lako naoružanih boraca zajedno, bilo je sto i deset tisuća manje tisuću i osam stotina ljudi. No s Tespijcima koji su bili ondje bilo ih je punih sto i deset tisuća.*⁵⁸

10.2. Pripreme za rat i jačina perzijskih snaga

Novom ekspedicijom Perzijanci su željeli jednom zauvijek pobijediti Grke. Takva ekspedicija zahtijevala je potpunu pripremu, dugo planiranje te prilagođavanje novim uvjetima borbe. Kserkso je tako okupio najbolje graditelje te im je zapovijedio da sagrađe mostove preko Helesponta (Dardanela) koji bi njegovoj vojsci olakšao put prema Europi. No, kada je most završen, došla je oluja koja ga je uništila. *Oni koji su za to bili zaduženi postavili most preko Helesponta od Azije do Evrope.*⁵⁹ Potom je odlučio kazniti Helespont udarcima bičem te sagrađiti novi most. Nakon što je taj most dovršen, dovršeni su i radovi na Atosu. Poluotok Atos u perzijskom je svijetu bio jako dobro poznat. Na njemu su Perzijanci doživjeli jako velike gubitke, a i sam poluotok bio je opasan zbog morskih struja, plićaka i oluja. Stoga je odlučeno da će se preko prevlake poluotoka prokopati kanal. Nakon završenih radova, dobro

⁵⁸ Isto, str. 716.

⁵⁹ Isto, str. 550.

opremljena vojska krenula je iz Sarda prema Europi. *Kad su radovi na mostovima bili završeni, kao i oni na Atosu, a to znači da su na ulazima u prokop bili podignuti nasipi, sagrađeni zbog udaranja valova zato da se ne bi zatrpali ulazi u iskopani prolaz, i kad je stigla vijest da je prokopavanje posve gotovo, pošto je prošla zima, u rano proljeće dobro opremljena vojska kretala je iz Sarda u pravcu Abida.*⁶⁰

Broj perzijskih trupa koje je Kserkso vodio u rat i danas je nepoznat. Herodot navodi čak brojke od 2, 6 milijuna Perzijanaca, a sa saveznicima taj se broj penje i na više od 5 milijuna ljudi. Današnji povjesničari smatraju da su te brojke pretjerane te ih odbacuju jer su ih pisali pristrani grčki povjesničari. *...tada je Kserkso sin Darijev do Sepijade i do Termopila vodio pet milijuna dvjesto osamdeset tri tisuće dvije stotine i dvadeset ljudi.*⁶¹

Budući da su Perzijanci provodili politiku tolerancije, ukidali su ropstvo te su štitili narode koje su pokorili, većina je tih naroda stala na stranu Perzijanaca u borbi protiv Grka. Tako u „perzijskoj“ vojsci, osim Perzijanaca, pronalazimo i Egipćane, Asirce, Arape, Etiopljane, Lidijce, Babilonce, Grke iz perzijskih satrapija te ostale narode. Herodot u svojoj *Povijesti* potanko opisuje odjeću gore navedenih naroda koji su se borili na strani Perzije.

Što se tiče vojske, perzijska je vojska bila poznata u cijelom svijetu. Njenu okosnicu činila je Straža besmrtnika. Besmrtnici su bili elitno pješništvo koje je u cijelom svijetu bilo poznato po svojoj hrabrosti i neustrašivosti. Sam Herodot kaže da su *oni među svim Perzijancima nosili najviše uresa te su bili najodličniji*⁶². Ta jedinica uvijek je brojala 10 000 vojnika. Zvali su ih Besmrtnicima jer bi, u slučaju smrti ili bolesti vojnika, na njegovo mjesto došao drugi čovjek pa bi ih uvijek bilo 10 000. *...a Besmrtnicima su se ti Perzijanci zvali iz ovog razloga: ako bi tko od njih izostao iz stroja, ili zbog smrti ili zbog bolesti, na njegovo mjesto bio bi izabran drugi čovjek, pa ih nikada nema niti više niti manje od deset tisuća. (...) Vodili su sa sobom i teretna kola, u kojima su bile njihove ljubavnice i brojna i dobro opremljena posluga.*⁶³

⁶⁰ Isto, str. 552.

⁶¹ Isto, str. 614.

⁶² Isto, str. 568.

⁶³ Isto, str. 568./569.

10.3. Bitka kod Termopila i Artemizija (480. pr. Kr.)

Nedugo prije bitke kod Termopila održan je kongres grčkih saveznika na kojemu se raspravljalo o daljnjem tijeku borbe. Prva odluka donesena na kongresu bila je ta da će Grci svoju zemlju braniti na granici Tesalije, tj. u dolini Tempe. *A kad je stigla do Ala u Aheji, iskrcala se i putovala prema Tesaliji, dok je brodovlje ostavila na onom mjestu, pa je došla do Tempe, do prolaza koji vodi iz donje Makedonije do Tesalije uz rijeku Penej, između planina Olimpa i Ose.*⁶⁴ Kada su Grci došli do te klisure, Aleksandar I., tadašnji makedonski kralj, upozorio je Grke da je moguće dolinu zaobići sporednim putem. Stoga se od te ideje odustalo. *Ja mislim da ih je zapravo uvjerio strah, jer su saznali da postoji još jedan drugi prolaz u Tesaliju iz gornje Makedonije, kroz područje Pereba i blizu grada Gona, kojim je Kserksova vojska doista i ušla.*⁶⁵ Nedugo zatim Grci primaju vijest da su Perzijanci stupili na europsko tlo.

Drugi plan bio je onaj Temistoklov. Temistoklo je savjetovao Grke i grčke saveznike da pokušaju spriječiti prodor Perzijanaca kod prolaza Termopil. Termopil (grč. *Vruća vrata*) je uski prolaz u središnjoj Grčkoj. Ime je dobio prema vrućim izvorima koji se nalaze u neposrednoj blizini prolaza. Taj prolaz namjerno je izabran jer strateški odgovara grčkim hoplitima. Grčka i saveznička vojska odlučila je blokirati uski kanal pokraj rta Artemizija kako bi spriječila da Perzijanci zaobiđu Termopil pomorskim putem. *Prevladalo je mišljenje da treba braniti Termopilski klanac; bilo je jasno da je on uži od prolaza u Tesaliju, a bio je jedini blizu njihova područja. (...) Odlučili su, dakle, da brane taj klanac kako barbarin ne bi ušao u Grčku, a da pomorska vojska plovi prema Artemisiju u zemlji Histijeotidi. Ta su dva mjesta, naime, blizu jedno drugome tako da su mogli primati obavijesti o onome što se događa i kod jednih i kod drugih.*⁶⁶

Što se tiče strateškog plana, obrana Termopila bila je najbolji mogući izbor jer su Grci znali da su Perzijanci superiorniji. Perzijanci su imali jaču i brojniju vojsku te su Grci znali da ih ne mogu pobijediti pa su odlučili izvući najbolje iz toga – pokušat će zasutaviti perzijsko napredovanje dalje u Grčku. Grci i njihovi saveznici odlučili su braniti Termopil i Artemizij iz jednog, ujedno i najvažnijeg razloga – i Termopil i Artemizij uski su kopneni i morski prolaz, a na takvome području brojnost perzijske vojske nije mogla doći do izražaja. Tako je,

⁶⁴ Isto, str. 608.

⁶⁵ Isto, str. 609.

⁶⁶ Isto, str. 609.

taktički gledano, prolaz kod Termopila bio idealan za Grke i njihov stil ratovanja. Budući da se Grci odlučili za dva izuzetno uska prolaza, šansa da ih Perzijanci napadnu s boka nije postojala.

No, i Grci su imali slabu točku, a tiče se borbe kod Termopila. Naime, jedan je planinski prolaz vodio paralelno s Termopilskim klancem. Perzijanci su ga mogli iskoristiti kako bi zaobišli, a potom i okružili grčku vojsku. No, iako je taj put vrlo vjerojatno bio neprohodan za perzijsku konjicu, mogao je barem poslužiti perzijskome pješastvu, koje je ionako bilo jako istrenirano, ponajprije u planinskim uvjetima borbe. U doba bitke, prolaz kod Termopila bio je iznimno uzak, svega 13 metara, kako navodi Herodot. Najuže mjesto bilo je kod mjesta Alpena, s jedne strane, gdje je prolaz bio dovoljno širok tek za jedna bojna kola, a s druge strane kod rijeke Fenik, gdje je prolaz također bio dovoljno širok za samo jedna bojna kola. *Ipak, nije to najuži dio cijeloga područja, već se on nalazi ispred i iza Termopila, i to iza njih kod mjesta Alpena, gdje je prolaz dovoljan tek za jedna kola, a ispred njih uz rijeku Fenik blizu grada Anteale, gdje je drugi prolaz za jedna kola.*⁶⁷ Herodot kaže da se zapadno od Termopila prostire neprohodno i visoko brdo, a istočno se prostire more i močvare. Također, na prolazu podignut je zid koji su izgradili Fokidani kako bi spriječili invaziju Tesalaca.⁶⁸ Nakon što su o svemu promislili, Grci su odlučili da je Termopil najprikladnije mjesto za borbu protiv jake perzijske vojske. *Ta su mjesta Grcima izgledala prikladnima: pošto su o svemu razmislili uaprijed i pošto su zaključili da barbari neće moći iskoristiti prednost niti mnoštva ljudi niti konjice, odlučili su da ovdje čekaju napadača na Grčku.*⁶⁹

Povjesničarima detalji bitke nisu sasvim dobro poznati, jer ih je zapisivao Herodot koji je došao do podataka intervjuiravši nekolicinu Grka koji su preživjeli ovu bitku, ali postoje neki podaci koji se smatraju točnima. Kserkso je sa svojom ogromnom vojsko prešao Helespont pa je, uz pratnju mornarice, krenuo duž obale kroz Makedoniju i Grčku, gdje su mu Spartanaci s peloponeskim i drugim saveznicima zapriječili daljnje napredovanje u klancu Termopil. Grčku je vojsku vodio kralj Leonida. Grčko je brodovlje kod rta Artemizija zauzelo ključni položaj.

No, netko je dojavio Perzijancima za drugi prolaz paralelan s Termopilima. Taj je prolaz branilo samo 1000 Grka. Kada su Perzijanci otkrili taj dio prolaza, napali su Grke koji su, nakon slabog otpora, ostali zarobljeni u prolazu. Tada je kralj Leonida naredio da se vojska povuče. Cijela vojska poslušala je zapovijed, osim 700 Tespijanaca, 300 Spartanaca, inače

⁶⁷ Isto, str. 610.

⁶⁸ Isto, str. 610.

⁶⁹ Isto, str. 610.

Leonidinih tjelohranitelja, i 400 Tebanaca. Oni su, na Leonidinu zapovijed, držali zapadnu stranu prolaza, dugo odlijevajući napadu goleme perzijske vojske.⁷⁰

Povjesničari se slažu da postoje dva oprečna razloga zašto su se Leonida i njegovi vojnici ostali boriti – ili je to bilo zbog časne pogibije i slave ili zbog toga što su ih Perzijanci okružili. Bilo kako bilo, u borbi protiv perzijskih Besmrtnika Leonida je poginuo, zajedno sa Spartancima i Tespijancima, dok su se Tebanci odlučili predati. Mnogi epitafi i elegije kasnije su posvećivane hrabrim ratnicima.

Paralelno s tom bitkom vodila se i bitka kod rta Aertemizija, gdje je grčka mornarica sa svoje 273 trireme branila prolaz. *Ukupan broj lađa koje su se okupile kod Artemisija, ako se izuzmu lađe s pedeset vesala, bio je dvije stotine sedamdeset i jedna.*⁷¹ Nakon tri dana borbe na moru pojavio se izvidnik kojemu je zadatak bio obavještavati one kod klanca Termopil što se događa kod rta Artemizija, i obrnuto. Izvidnik je došao s viješću da su Leonida i njegova vojska poginuli. Grčka mornarica bila je ionako teško oštećena, a ova vijest dodatno ih je potresla. Tako su Grci odlučili da nema potrebe za obranom Termopila te se odlučuju povući do otoka Salamine. *Taj im je, dakle, Abronih došao i javio im je što se desilo Leonidi i njegovoj vojsci. Čim su to saznali, više nisu odgađali povlačenje i počeli su dolaziti onako kako su bili svrstani, najprije Korinćani, a na kraju Atenjani.*⁷²

⁷⁰ Skupina autora, *Povijest*, 2. knjiga, Egipat i antička Grčka, Europapress holding, Zagreb, 2007., str. 466.

⁷¹ Herodot, *Povijest*, Matica Hrvatska, Zagreb, 2000., str. 637.

⁷² Isto, str. 645.

10.4. Bitka kod Salamine (480. pr. Kr.)

Pobjedom u bitki kod Termopila, Perzijanci su si otvorili put prema Atici. Ostatak Atenjana evakuiran je, uz pomoć saveznika, na otok Salaminu. *Ostali su pristali na Salamini, a Atenjani na svojoj obali. Nakon povratka objave neka svaki Atenjanin spašava, kako zna i umije, svoju djecu i ukućane; nakon toga većina ih je poslala u Trezen, neki na Eginu, a dio na Salaminu.*⁷³

Dok su peloponeski saveznici razmišljali što učiniti, dobili su vijest da su Perzijanci stigli u Atiku i da je cijelu pretvaraju u prah i pepeo. *Naime, vojska koja se s Kserksom kretala kroz Beotiju zapalila je grad Tespijaca koji su oni napustili i pobjegli na Peloponez, a isto tako i grad Platejaca, te je stigla u Atenu i ondje je sve uništavala.*⁷⁴ Kserkso je odlučio zapaliti cijeli grad, no kasnije se pokajao. *Pošto su ih sve smaknuli, opljačkali su svetište, a zatim su zapalili cijelu akropolu. (...) ...a to im je nalagao ili zato što je u snu vidio kakvu prikazu, ili je osjetio nelagodu jer je spalio svetište.*⁷⁵ Ovaj njegov čin spaljivanja bio je nekarakterističan za njegove prethodnike, njegova oca, Darija Velikog i Kira Velikog, koji su se prema pokorenim narodima odnosili s poštovanjem. Kserksovo spaljivanje Atene smatra se kaznom jer su Atenjani pružili potporu Jonjanima kada su ovi spalili grad Sard u perzijskoj satrapiji Lidiji.

Budući da su pobijedili u bitki kod Termopila, plan perzijskog vođe Kserksa bio je što brže završiti i bitku kod Salamine. No, Temistoklo se nadao da će Perzijanci izgubiti u bitki kod Salamine jer ne poznaju taj teren, a taj će ih poraz natjerati da odustanu od daljnjeg osvajanja Grčke. Tako su se saveznici iskricali kod Salamine, smjestivši se u uskom Saronskom zaljevu. Taj je zaljev dijelio poluotok Peloponez od ostatka grčkog kopna. Saveznici su se počeli pribojavati da će ostati zarobljeni kod Salamine te da će se morati boriti za Atenu, a njihov kraj pasti će nebranjen. *A Grke su obuzimali strah i jeza, ponajviše one s Peloponeza; bojali su se da će se, budući da su ostali na Salamini, morati boriti za atensku zemlju, te da će, budu li pobijedeni i ostavljeni na otoku, doživjeti opsadu, a svoje su krajeve prepustili nebranjene.*⁷⁶

⁷³ Isto, str. 652.

⁷⁴ Isto, str. 656.

⁷⁵ Isto, str. 657.

⁷⁶ Isto, str. 665.

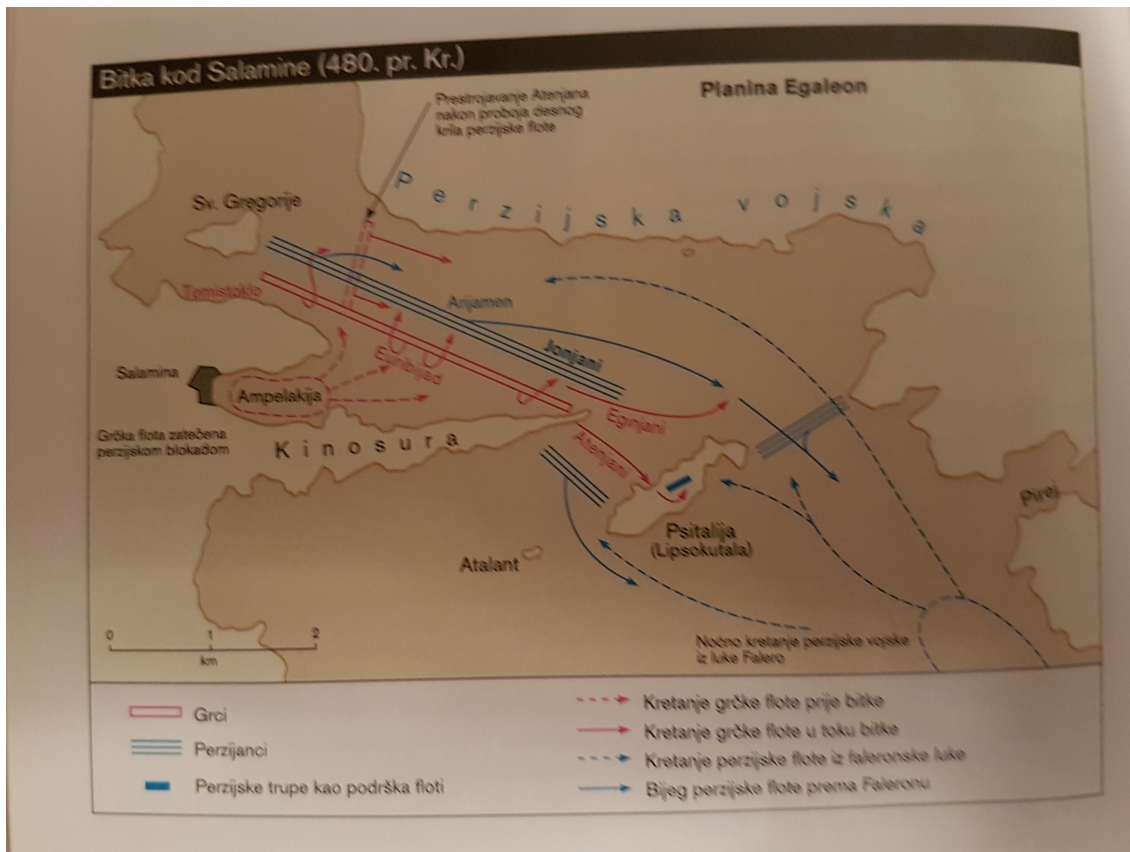
Perzijska vojska, iako i ovdje brojčano nadmoćnija, nije poznavala krajolik i nije mogla znati što ih čeka. Grci su iskoristili priliku te su napali perzijsku mornaricu. Iz te su bitke Grci izašli kao pobjednici, a Peloponez je bio siguran. Grčka je flota samo zahvaljujući velikom strategu Temistoklu nadmudrila Perzijance i postigla jednu od najvažnijih pobjeda i tako obranila nezavisnost Grčke od velikih osvajača.⁷⁷ Smatra se da je atenska pomorska sila zasluga jednog čovjeka, Temistokla. On je, i ne čekajući Pitijino proročanstvo po kome će jedino „drveni zid“ biti neranjiv, shvatio da je državi, ukoliko se želi oduprijeti eginskom brodovlju, a nadalje Kserksovoj prijetnji, potrebno mnogo ratnih brodovlja.⁷⁸ Kserkso se, nakon što je shvatio da je poražen, bio uplašio. Mislio je da će Grci otploviti do Dardanela i uništiti sve pontonske mostove koje su sagradili njegovi vojnici. Stoga je počeo razmišljati o povlačenju vojske. *Kad je Kserkso shvatio da je doživio poraz, uplašio se da ne bi Jonjani predložili Grcima, ili da se ne bi oni sami dosjetili, da krenu na plovidbu prema Helespontu kako bi rastavili mostove, pa bi se tako on, odsječen u Evropi, našao u opasnosti i mogao bi doživjeti potpunu propast: stoga je razmišljao o povlačenju.*⁷⁹ Kserkso se s vojskom od 60 000 ljudi povukao u Aziju da ondje prezimi, a glavni je stožer smjestio u Sardu. Perzijska je vojska ostala u Tesaliji pod Mardonijevim vodstvom kako bi na proljeće poduzela ratne pohode. Grci su u međuvremenu gradili spomenike, bavili se svojim unutranjim problemima i dijelili plijen.⁸⁰

⁷⁷ Juric, Ante, *Grčka – od mitova do antičkih spomenika*, Andromeda, Rijeka, 2001., str. 58.

⁷⁸ Flacelière, Robert, *Grčka u doba Perikla*, Naprijed, Zagreb, 1979., str. 279.

⁷⁹ Herodot, *Povijest*, Matica Hrvatska, Zagreb, 2000., str. 676.

⁸⁰ Skupina autora, *Povijest*, 2. knjiga, Egipat i antička Grčka, Europapress holding, Zagreb, 2007., str. 466.

Slika 3. Bitka kod Salamine

11. Bitka kod Plateje i Mikale (479. pr. Kr.)

Nedugo prije bitke kod Plateje i Mikale činilo se da postoje neke nesuglasice između grčkih saveznika. Mardonije je želio podijeliti saveznike do kraja pa je tako u Atenu poslao svoga posrednika, Aleksandra I., preko kojega je nudio mir Atenjanima. *Mislio je, naime, da će na taj način najlakše pridobiti Atenjane, narod za koji je slušao da je velik i srčan, a i znao je da su Atenjani najviše pridonijeli nesreći koaj je Perzijance zadesila na moru. Ako bi mu se oni pridružili, nadao se da će lako steći prednost na moru (a to bi tako i bilo), dok je smatrao da je na kopnu i tako mnogo jači...*⁸¹ Atenjani su kao uvjet pregovora s Perzijom tražili da na sastancima sudjeluju i Spartanci, no zahtjev je odbijen. Pregovori su tako propali. Atena je i dalje ostala vjerna svom savezu sa Spartom, ali kad su grčki saveznici Perzije počeli napredovati prema jugu kako bi zauzeli napuštene položaje, Spartanci su isprva rekli da ne mogu pomoći navodeći kao izliku još jedno slavlje u čast Apolonu.

Mardonije je tada iznova ponudio mir atenskim izbjeglicama na otoku Salamini, nadajući se da će ga oni prihvatiti. Tada je Atena postaviti ultimatum Sparti – ili će im se pridružiti u borbi protiv Perzijanaca ili će Atena prihvatiti Mardonijevu ponudu mira. Atenjani su poslali svoje pregovarače u Spartu, skupa s Megarom i Platejom, kako bi saznali što Spartanci misle. Strahujući zbog onoga što bi se moglo dogoditi ako Atena ostane bez flote, Sparta se predomislila i pridružila joj se s vojskom od 5 000 Spartanaca, 5 000 vojnika iz podčinjenih plemena i 20 000 robova.⁸²

Kada je Mardonije čuo za pohod grčkih saveznika, povukao se u Beotiju, kraj Plateje, gdje je bio prezimio. Cilj mu je bio dovući grčke saveznike na dobro poznati, otvoreni teren, gdje bi iskoristio svoje najjače oružje – konjicu. Grčku je vojsku predvodio Pauzanija, koji je odlučio kako je najbolje utaboriti se na visoravni iznad Plateje kako Mardonijeva taktika ne bi uspjela. *Ono se nalazi ispred grada Plateje, udaljene dvadeset stadija od izvora Gargafije. A kad su ondje stigli, postavili tabor ispred svetišta. Oni su tako podizali logor u okolici Herina svetišta...*⁸³ Mardonije je uvidio da njegova vojska neće imati bolju priliku za napad jer je Pauzanija netom prije zapovijedio da se vojska povuče tijekom noći na prvotne položaje, te je zapovijedio da se napadnu protivnici. *Kad su vidjeli kako Perzijanci kreću goniti Grke, i svi*

⁸¹ Herodot, *Povijest*, Matica Hrvatska, Zagreb, 2000., str. 695.

⁸² Skupina autora, *Povijest*, 2. knjiga, Egipat i antička Grčka, Europapress holding, Zagreb, 2007., str. 468.

⁸³ Herodot, *Povijest*, Matica Hrvatska, Zagreb, 2000., str. 728.

*zapovijednici preostalih barbarskih četa smjesta podignu ratne znakove i krenu u potjeru što je brže tko mogao, no u potpunom neredu i bez ikakva poretka.*⁸⁴ Međutim, Mardonije se prevario jer nije računao na teško naoružanje grčkih hoplita. Perzijski vojnici, kao i njihovi saveznici nisu bili tako dobro oklopljeni. *Hrabrošću i tjelesnom snagom Perzijanci nisu bili slabiji, no bili su bez teškog naoružanja, a uz to i bez velikog znanja, te svojim protivnicima nisu bili dorasli ni ratničkom vještinom.*⁸⁵

Tako je grčka vojska uspjela probiti crtu gdje je bio Mardonije s tisuću odabranih Perzijanaca i ubiti ga. Nakon ubojstva vođe, perzijske su trupe bile deorganizirane pa se dio odlučio povući natrag u Tesaliju gdje su im bili logori, a ostatak je bio poražen do kraja. *Dokle je god Mardonije bio živ, oni su pružali otpor i u svojoj su obrani obarali mnoge Lakedemonjane; no čim je Mardonije poginuo i čim su vojnici oko njega, koji su bili najjači, pali, drugi su se odmah okrenuli u bijeg i popustili su pred Lakedemonjanima.*⁸⁶ Perzijske trupe bile su masakrirane, njihov je utvrđeni logor razoren, poginuo je njihov general Mardonije, a uglednici iz Tebe, saveznici Perzijanaca, deportirani su u Korint, gdje su pogubljeni.

Nakon pobjede kod Plateje, grčkoj je mornarici, kojoj je vijest dojavljena, a koja je tada boravila kod planine Mikale u Joniji, naglo porastao moral. *Ali dok su bili u napadu, po cijeloj se vojsci proširio se glas, a pojavila se i glasnička palica koja je ležala na samoj obali; a glas koji se proširio bio je da Grci pobjeđuju Mardonijevu vojsku u bitki u Beotiji. (...) ...te da je Grcima ovdje o tome stigao glas kako bi još mnogo jače osokolio vojsku i kako bi spremnije izrgavali svoje živote opasnostima. (...) Ali kad se ovaj pobjednički glas među njima proširio, s većims u poletom i hitrije krenuli u napad.*⁸⁷ Tako je grčka mornarica pobijedila perzijsku vojsku u bitki kod Mikale čime je srušena perzijska dominacija na moru. Nakon toga udružena je grčka mornarica otplovila na Samos. Spartanci su se zatim povukli, a a Atenjani nastavili akciju za svoj račun, obilazeći s brodovljem egejske otoke i obalu Propontide, pomažući tamošnjim Grcima da se oslobode Perzijanaca i zauzimajući trgovačke pozicije koje su tu nekad imali.⁸⁸ Atena je tako postala nepobjediva na moru i nezaustavljivo se širila prema istoku.

⁸⁴ Isto, str. 731.

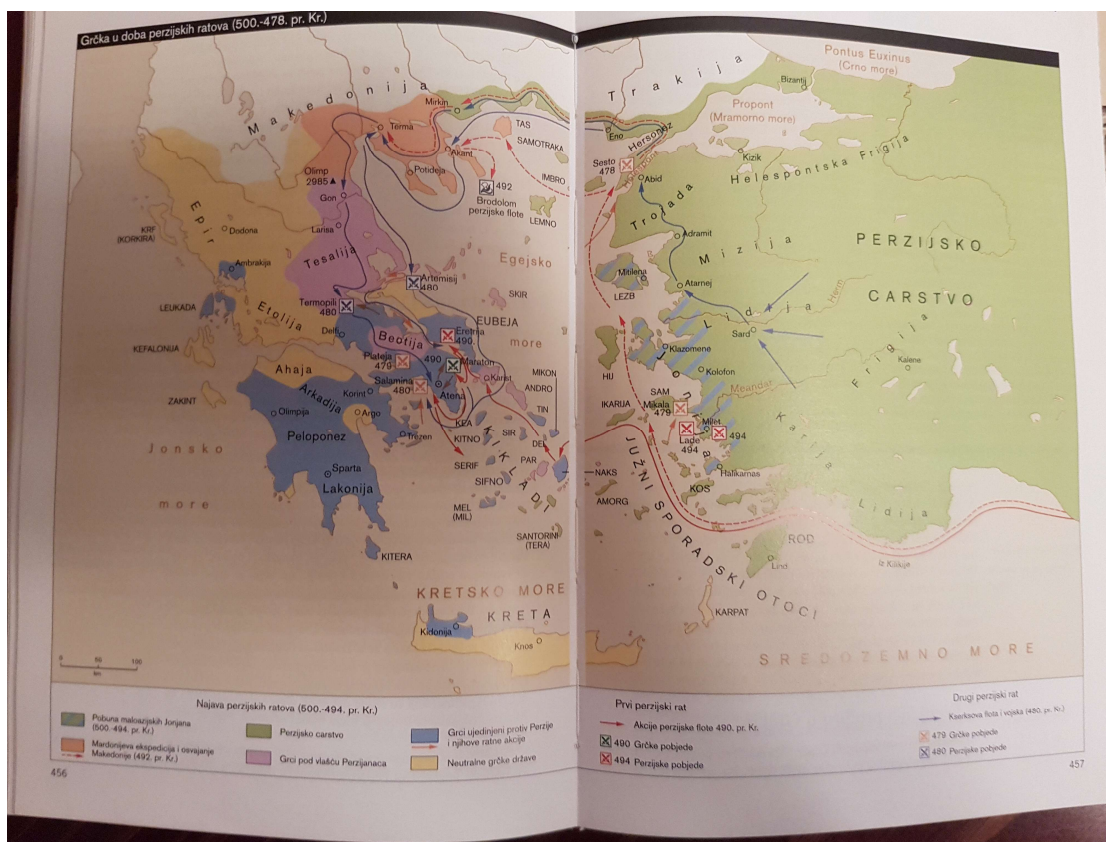
⁸⁵ Isto, str. 732.

⁸⁶ Isto, str. 733.

⁸⁷ Isto, str. 750./751.

⁸⁸ Lisičar, Petar, *Grci i Rimljani*, Školska knjiga, Zagreb, 1971., str. 142.

U prvo vrijeme spartanski vojskovođa Pauzanija, koji je imao vrhovno zapovjedništvo kod Plateje, nastavio je rat na istoku: najprije je oslobodio velik dio Cipra i Bizantij. Pauzanija se počeo ponašati kao ratni vođa – bio je neovisan i samovoljan. No, 470. pr. Kr. morao je platiti danak zbog svoga iritantnog individualizma: u Spartu su ga pozvali natrag dvaput, a Atenjani su ga otjerali iz Sesta i Bizantija. Na kraju je pogubljen na užasan način po naredbi poglavara svojega rodnoga grada: živ je zazidan u hram Atene Halkiokos i ostavljen da umre od gladi.⁸⁹

Slika 4. Grčka u doba perzijskih ratova

⁸⁹ Skupina autora, *Povijest*, 2. knjiga, Egipat i antička Grčka, Europapress holding, Zagreb, 2007., str. 470.

12. Delski savez i njegovi ratovi (477. pr. Kr. – 450. pr. Kr.)

Spartanci su odlučili okončati svoje sudjelovanje u grčko-perzijskim ratovima, nakon što su ih Jonjani zamolili da napuste Bizantij. Taj je događaj označio prestanak spartanske borbe s Perzijancima. Također, Spartanci su smatrali da su ostvareni glavni grčki ciljevi, a oni su protjerivanje Perzijanaca iz kopnene Grčke te osamostaljenje grčkih gradova u Maloj Aziji. Povlačenje Sparte iz sukoba s Perzijancima označilo je početak dominacije Atene u tim istim sukobima. Svi gradovi egejskog otočkog svijeta i zapadnog dijela Male Azije koji su bili pod perzijskom vlašću počeli su sve više gledati na Atenu kao primjer pravog polisa. Savezom grčkih polisa koji su se borili protiv Kserksa dominirao je Peloponeski savez, odnosno Sparta. Tijekom 477. pr. Kr. došlo je do osnivanja novog pomorskog saveza između Atene i mnogih grčkih gradova na maloazijskoj obali. Savez koji je obuhvaćao najveći dio Egeja, oko tri stotine gradova, bio je zamišljen kao vojni sporazum protiv Perzijanaca i svi su članovi trebali biti autonomni i ravnopravni.⁹⁰ Njegovo je sjedište bilo na otoku Delosu. Po njemu je i sam savez nazvan Delsko-atički, iako mu je prvo ime bilo Prvi atenski pomorski savez. Glavni cilj novouspostavljenog saveza trebao je biti borba protiv Perzijanaca i osveta nad njima za sva dotad učinjena nedjela. S vremenom su se Atenjani istaknuli kao vođe u savezu. Mnoge države koje su pristupale savezu nisu uopće davale nikakve vojne odrede ni brodovlje, nego su svoj prilog borbi davale u novcu.⁹¹ U malo desetljeća porastao je Savez na otprilike 400 članova. Godine 454. pr. Kr. blagajna saveza prenesena je u Atenu, koja je u to doba postala najjačom pomorskom silom u istočnom Sredozemlju.⁹²

Najvažniji sukob Atene protiv Perzijskog Carstva dogodio se u Memfisu. Godine 459. pr. Kr. Egipat je odlučio ustati protiv perzijske vlasti. Pobunjenici su odlučili u pomoć pozvati Atenu, a Atena je uzvratila podržavanjem ustanka. Ustanak nije dobro završio za Egipćane – Perzijanci su ponovno uspostavili kontrolu nad Egiptom, a Atenjani su bili prisiljeni napustiti bojište. Atena je isprva bila 18 mjeseci pod opsadom od strane Perzije, a nakon toga potpuno je uništena.⁹³ Atena je također ostala bez dijela svojih brodova u delti rijeke Nil jer ih je fenička flota napala i potopila. Ovaj katastrofalan poraz bio je kap koja je prelila čašu te je

⁹⁰ Friedell, Egon, *Povijest grčke kulture*, Antibarbarus, Zagreb, 2001., str. 139.

⁹¹ Skupina autora, *Povijest svijeta*, Marjan tisak, Split, 2005., str. 213.

⁹² Juric, Ante, *Grčka – od mitova do antičkih spomenika*, Andromeda, Rijeka, 2001., str. 58.

⁹³ Tukidid, *Povijest Peloponeškog rata*, Matica Hrvatska, Zagreb, 2009., str. 94.

Atena odlučila da konačno odustaje od ratova protiv Perzijskog Carstva. Veliku ulogu u tom odustajanju zasigurno su imali i sukobi koji su se odvijali unutar same Grčke.⁹⁴

⁹⁴ Skupina autora, *Povijest*, 2. knjiga, Egipat i antička Grčka, Europapress holding, Zagreb, 2007., str. 471.

13. Kalijin mir (449. pr. Kr.)

Bitka i pobjeda kod ciparske Salamine za Atenjane je označila konačan kraj grčko-perzijskih ratova, kao i prestanak neprijateljstva Delskog saveza s Perzijskim Carstvom. Periklo, tadašnji starteg Atene, kao i upravljač atičke države, dogovorio je s Artakserksom, Kserksovim nasljednikom, Kalijin mir. Kalijin mir je mirovni sporazum koji su 449. pr. Kr. sklopili Perzijsko Carstvo i grčki polisi na čelu s Atenom. Ovim su mirom završeni grčko-perzijski ratovi koji su neprekidno trajali točno pola stoljeća.

Prema povijesnim izvorima, Kalijinim mirom grčkim je polisima na obali Male Azije odobrena autonomija, perzijski satrap izgubio je ovlasti nad obalom Egejskog mora, zabranjen je ulaz perzijskim brodovima u Egejsko more, a tako i atenskim u istočni Mediteran. Još jedna od stavki Kalijinog mira jest ta da se Atena obvezala kako više neće poticati pobune na perzijskim teritorijima kao što je to činila u Egiptu i na Cipru, niti će ih podržavati ako dođe do njih. Mir je ime dobio po Kaliji, atenskom diplomatu koji je ovaj ugovor sklopio u Suzi, na dvoru kralja Artakserksa I. kamo je poslan kao izaslanik.

U trenutku sklapanja ovoga mira, i grčka i perzijska strana bile su izuzetno iscrpljene – Perzija je izgubila svaku realnu šansu da ostvari svoj prvotni naum, a to je bilo proširenje vlasti na gradove-države u Grčkoj, a sve to zbog niza teških poraza koji su joj se dogodili na moru. S druge, pak, strane, Atena je, zbog činjenice da nije imala dovoljno snažnu kopnenu vojsku, a dijelom zbog neuspjeha ekspedicije na Egipat, jednostavno izgubila interes za trajno oslobađanje polisa u Maloj Aziji od strane perzijske vlasti. Atenjane je opet, s druge strane, počeo brinuti sukob sa Spartom koji je sve više prerastao u nešto ozbiljno, kao i nastojanje Atene da se izbori za hegemoniju nad ostalim članicama Delskog saveza.

Jedan dio povjesničara vjeruje kako Kalijin mir uopće nije sklopljen, odnosno ne u službenom obliku. Kao prilog tome navodi se činjenica da ga ni Herodot ni Tukidid ne spominju u svojim djelima. Dio modernih povjesničara, npr. Tom Holland slaže se da je postojala neka komunikacija između Atene i Perzijskog Carstva, no on smatra da to nikako nije bilo u nekom službenom obliku. Postoje još dva jaka argumenta zašto je više onih koji smatraju da je ipak došlo do sporazuma, a to je da se poslije 450. pr. Kr. ne spominju nikakvi sukobi između Atene i Perzijskog Carstva, kao i to da se Atena povukla s ciparske Salamine 450. pr. Kr.

14. Posljedice grčko-perzijskih ratova

Nakon točno pola stoljeća ratovanja, grčko-perzijski ratovi bili su završeni, ali strateški su obje strane bile na mrtvoj točki. Grci su uspjeli u svome naumu da njihovi polisi zadrže nezavisnost, no pohodi Grka protiv Perzijskog Carstva u borbi protiv Egipćana i Ciprana završile su katastrofalnim porazom po Grke. S druge, pak, strane Perzijsko Carstvo uspjelo je ugušiti Jonski ustanak, a potom i kazniti Eretriju i Atenu za danu potporu Jonjanima, no nije uspjelo ostvariti prevlast nad kopnenim dijelom Grčke, što su pokušavali zaista dugo.

Grci su ostvarili pobjede nad Perzijancima kod Maratona i Plateje kada je u pitanju bila perzijska vojska u satrapijama. No, kada je u pitanju bila glavna perzijska vojska, predvođena Kserksom, Grci su se ili povlačili ili su doživjeli poraz (kod Termopila). Grci su često nazivani pobjednicima u ovome ratu, unatoč tome što je spartanski kralj Leonida I. umro u borbama protiv Perzijanaca i unatoč razaranju Atene, što možda i nije sasvim opravdano, a sve zato što Perzijsko Carstvo nije uspjelo ostvariti glavni cilj – ovladati grčkim kopnom.

Povjesničari i danas dvoje oko cilja Perzije u grčko-perzijskim ratovima – ne zna se je li Perzija zapravo uopće htjela potpuno osvojiti Grčku ili su ovi ratovi samo poslužili Kserksu da povede kažnjeničku ekspediciju s ciljem da se osveti Ateni, na što se još ranije bio zakleo njegov otac, Darije Veliki. Razlozi zašto Kserkso nije napao ostatak grčke vojske na Peloponezu, nakon što je razorio Atenu, tjeraju na razmišljanje. Moguće da je bio zadovoljan zato što je uspio u naumu svoga oca i to mu je bilo dovoljno, moguće da je strahovao jer je netom prije izgubio ogroman dio flote u bitki kod Salamine, a moguće je i da se bojao da će Grci napasti i srušiti pontonske mostove koje je on dao izgraditi preko Helesponta (Dardanela). Unatoč tome, Perzijsko je Carstvo nakon grčko-perzijskih ratova zadržalo vodeću ulogu vojne sile u regiji na vrlo lukav način. Naime, Perzija je počela poticati sukobe koji su se vodili unutar grčkih polisa i tako je smanjivala njihov utjecaj. Nakon što je Atena započela dominirati Grčkom u doba Peloponeskog rata (431. pr. Kr. – 404. pr. Kr.), Perzija je počela vojno pomagati Sparti, nakon čega je Sparta potukla Atenu. S druge strane, kada je poslije rata između Atene i Sparte, Sparta bivala dominantna grčka sila, Perzija je pomogla Ateni u Korintskome ratu. Tako je Perzija na lukav način opet bila na dobitku – ispočetka je imala kontrolu nad cijelom Malom Azijom.

15. Zaključak

Cilj ovoga rada, koji je na početku postavljen jest pokazati i dokazati da su grčko-perzijski ratovi izmijenili povijest, ponajprije onu vojnu. Polazeći od opisa Grčke i Perzije prije grčko-perzijskih ratova, vidljivo je da su se ove dvije sile izmijenile. Perzija je, iako nije uspjela ovladati grčkim kopnom, uspjela ostvariti daljnju prevlast nad područjem Male Azije. Takvu su politiku vladanja nastavili i vladari nakon Kserksa I. Grčka je u ovim ratovima izašla s nekoliko vrlo jakih poraza po svoju flotu, kao i vojsku, ali je uspjela u naumu da njezini polisi na području Male Azije zadrže nezavisnost. Ovi su ratovi i Grčku i Perziju iscrpili i novčano, i vojno. Stradao je i velik broj ljudi te su uništene brojne građevine, čije ostatke danas smatramo monumentalnim spomenicima.

16. Popis literature i priloga

Literatura

1. Fine, V., A., John, *Antički Grci: Kriična povijest (The Ancient Greeks: A Critical History)*, Harvard University Press (1983.)
2. Flacelière, Robert, *Grčka u doba Perikla*, Naprijed, Zagreb, 1979.
3. Friedell, Egon, *Povijest grčke kulture*, Antibarbarus, Zagreb, 2001.
4. Herodot, *Povijest*, Matica Hrvatska, Zagreb, 2000.
5. Holland, Tom, *Perzijska vatra (Persian Fire)*, A Division of Random House, Inc. New York, 2006.
6. Juric, Ante, *Grčka – od mitova do antičkih spomenika*, Andromeda, Rijeka, 2001.
7. Lisičar, Petar, *Grci i Rimljani*, Školska knjiga, Zagreb, 1971
8. Skupina autora, *Povijest, 2. knjiga, Egipat i antička Grčka*, Europapress holding, Zagreb, 2007.
9. Skupina autora, *Povijest svijeta*, Marjan tisak, Split, 2005.
10. Skupina autora, *The Cambridge Ancient History, Volume IV, Persia, Greece and the Western Mediterranean*, Cambridge University Press, Cambridge, 1988.
11. Struve, V., V, Kalistov, D., P., *Stara Grčka*, Veselin Masleša, Beograd, 1959.
12. Tukidid, *Povijest Peloponeškog rata*, Matica Hrvatska, Zagreb, 2009.
13. Herodot (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=25192>)

Prilozi

1. Slika 1. – karta stare Grčke -
http://www.medioteka.hr/portal/ss_povijest2.php?mid=12
2. Slika 2. – tijek grčko-perzijskih ratova - Juric, Ante, *Grčka – od mitova do antičkih spomenika*, Andromeda, Rijeka, 2001.

3. Slika 3. – bitka kod Salamine - Skupina autora, *Povijest, 2. knjiga, Egipat i antička Grčka*, Europapress holding, Zagreb, 2007., str. 468.
4. Slika 4. – Grčka u doba perzijskih ratova - Skupina autora, *Povijest, 2. knjiga, Egipat i antička Grčka*, Europapress holding, Zagreb, 2007., str. 456./457.